

HANGSZER MINT FINNORSZÁG EGYIK NEMZETI SZIMBÓLUMA: A KANTELE

Az alábbi írás röviden bevezeti az olvasót Finnország egyik nemzeti szimbólumának a kantele nevű hangszernek világába. A kantele szónak nincs egyenes magyar fordítása, a Finn-magyar szótár legújabb kiadásában: "citeraféle finn hangszer" néven szerepel. Finnország nemzeti eposzában a Kalevala-ban három énekben is említésre kerül a kantele, melyet Väinämöinen egy óriási csuka állkapcsából csinált. Ezt a 40. énekben Rácz István fordításában így olvashatjuk: "Hangszekrényét honnan vette? Csuka állának csontjából. Hát a szegét hol szerezte? Halnak hegyes fogsorából. Hárfa húrját honnan húzta? Híz fakójának farkából."

Egy kis történelem

A kantele húros hangszer, nemcsak Finnországban ismert. Főleg a Balti-tenger partjain fekvő országok hangszere, Lengyelországban Opole és Gdansk környékén talált archeologiai leletek a 900-1400-as évek hangszereiről tanúskodnak. A kantele korát lehetetlen pontosan megállapítani, a finnországi irodalmi adatok az 1500-as évekre nyúlnak vissza. Hogy honnét ered ez a hangszer, arra több elmélet is van, a feltevések szerint Bizáncból került az oroszokon át a Keleti tenger partjaira. Azt is feltételezik, hogy őse az arab országokban használt citera / ganun volt. Maga a kantele szó feltehetően egy indogermán szó "kan" = húrok szóból származik. A számos országban használt hangszernek minden országban saját neve is van, ezek a következők: lett: kokle vagy kokles, lengyel: gesle, orosz : gusli, észt: kannel. Ez a

hangszer szól azonban a liv, mari, csuvas, udmurt sőt a vót, tatár, ukrán népek körében is.

Finnországban a nemzeti romantika korszakában – az 1800-as években – a kantele szinte misztikus hangszerré vált, de az 1900-as évek iparosodó országában szinte feledésbe merült. Jelenleg Finnországban a kantele kultúrája virágzik és előbb, mint valaha. Nemcsak népzenei hangszer, a nagy koncertkanteleken bármilyen zenét elő lehet adni.

Milyen hangszer a kantele ?

A legegyszerűbb kantele 5 húros, a nagy koncertkantele 39 húros. A hangszer maga fából készül, a húrok a régi hangszereken lószőrből, vagy inakból voltak, azonban már az 1700-as évektől fémből készültek a húrok. Ezek lehetnek sárgarézből vagy bronzból. Az ún. vaskikantele húrjai fémkeverékből készültek. Az mai hangszerek húrjai acélból vannak. A koncertkantele-típusu nagy kantele fejlesztése Paul Salminen életművének része, ő az 1920-ban elkezdett munkát egészen haláláig, 1949-ig folytatta.

A régi hangszereket fából vájták ki, lehetett egy darabból, vagy két darabból, amikor a kivájt fa vázat egy fából készült fedőlappal kapcsolták össze. A felhasznált fa: lucfenyő, éger-, nyár- esetleg erdei fenyőfa volt. Nyírfát csak a húrok felerősítéséhez – és a hangszer hangolásához elengedhetetlenül szükséges csapszegekként használtak. A képen Nurmes város múzeumában őrzött kantele látható, mely jól mutatja a nyírfából készült csapszegeket (finnül: tappi a neve az ilyen "szeg"-nek.)

A kivájt fa helyett a deszka használata az 1800-as években kezdődött. Az öthúros kantele formája nem változott nagyon sokat. Az alábbi képen egy régi és egy új hangszer látható, az újat 1984-ben Jussi Laasanen készítette.

Kantelekészítés Finnországban

A kantelekészítés – finnül rakentaminen = építés egyik hazája Keski-Pohjanmaa tájegysége, közelebről a Perhonjoki folyó völgyének települései híresek erről. Nem egyszer apáról-fiúra száll a hangszer építésének tudománya, mint pl. a **Laasanen** családban, ahol Jussi Laasanen már a harmadik generációt képviseli nagyapja Leander Laasanen és édesapja Kullervo Laasanen után.

Petäjävesi-ben élt **Jalo Saarinen** (1918-1974), az ő nevéhez kb. 1000! hangszer készítése fűződik. Az ő hangszerei Jalokannel néven váltak ismertté. (*Egy kis finn nyelvlecke: jalo = nemes*). Jalo Saarinen szinte mindent tudott, saját házat is ő építette,

de még a cipőjét és a gyalupadot is maga csinálta. Sarinen édesapja – asztalos volt – is készített kanteleket, édesanyja játszott a hangszeren. Jalo eredeti foglalkozása is az asztalos szakma volt.

Pohjois-Karjala tájegységének kantelekészítője a **Koistinen Kantele** néven ismert családi vállalkozás Rääkkylä-ben. A kanteleépítést 1957-ben kezdték, amikor Otto Koistinen első hangszerét építette. Ő hamarosan ismert lett, több díjat is nyert hangszereivel. Különösen a nagy, koncertkantele-ekkel szerzett nemzetközi hírnevet. Ezen a képen egy modern Koistinen koncertkantele látható.

Koistinen kantele követi a legújabb trendeket. A világviszonylatban sikeres finn cég: Rovio dühös madarai: Angry birds a két cég együttműködése következtében már a modern öthúros kanteleken is láthatók:

Pohjois-Savo-ban közelebbről Leppävirta-ban van egy **Soitinrakentajat AmF** néven ismert vállalkozás, melybe több hangszerkészítő tömörült. Ők többféle kantele-t is építenek az 5-húrostól a 40 húrosig.

A fenti rövid bemutatás töredéke a kantele-építés mestereinek Finnországban. Végül de közel sem utolsó sorban említtem meg az északon, Ylitornioban levő kantelegyárat, melyet **Pekka Lovikka** alapított. Ő 30 éve készít kanteleket, az én hangszerem is tőle származik. Lovikka néven ismertek az ő hangszerei. Nemcsak kantele-vel foglalkozik, szakértője a hárfáknak is, azok konzerválásának és javításának is. A mi napjainkban nemcsak elektromos gitárok, ilyen kantelek is vannak. Ezek új lehetőségeket nyitottak a zenészek előtt, mivel ezzel a kantele bevonult a pop-zene világába.

Kantele, mint a férfiak hangszere

A kantele Väinämöinen hangszere volt, először ugye az öreg férfi játszott rajta. A kantele egyben a nép hangszere volt, elkészítése nem volt nagyon kacifántos és zeneiskolába sem kellett járni a kantele megszólaltatásának tanulására, a finnek közül nagyon sokan muzikálisak. Pekka Halonen festő ismert képe mesterien ábrázolja az öreg férfit, aki nehéz fizikai munkában deformált ujjjaival kantelét penget.

Az ismert kantele-muzikusok között sok férfi volt/van, ezek mesterei ennek a hangszernek. A SHEMEIKKA nevű család híres volt énekes versmondóiról, ennek a családnak tagja volt Teppo (Teppana) JÄNIS is. Az alábbi képen Sortavala-ban 1896-ban rendezett zeneünnepségre meghívott énekesek/zenészek láthatók – legtöbbször férfiak.

Finnországban van egy kis város, a neve **Haapavesi**, mely különösen híres a kantelezenéről. Haapavesi a Pyhäjoki folyó menti, Pohjois-Pohjanmaa tájegységi város, lakosainak száma 7182 (2015-ös adat).

Haapavesi-ben született a modern kantele-zene atyjának tekintett **Martti Pokela** (1924-2007). Az alábbi kép őt mutatja.

Pohjois –Pohjanmaa a kantele-zene egyik otthona. Professzor Erkki Ala-Könni (1911-1996) a finn néphagyományok kutatója volt az, aki Martti Pokela-val felelevenítette a finn népzenei hagyományokat az 1960-as években. Az ő nevéhez fűződik a ma már nemzetközi hírű Kaustinen-ben évente megrendezett népzeneünnepség. Erkki Ala-Könni listát készített Pohjois-Pohjanmaa kantelemuzikusai közül azokról, akik a hagyományos öthúros kantele-vel zenéltek. Húszhoz közel volt az ilyen zenészek száma, köztük sok neve ismert Finnországban. Ennek a tájvidéknek ismert kantele-zenészei közé tartoznak: Antti Rantonen (1877-1961) és Pasi Jääskeläinen (1869-1920) is.

A mai, fiatalabb korosztály képviselői közé tartoznak többek között Hannu Saha, Timo Väänänen és Hannu Syrjälahti kantele-művészek és zeneszerzők.

Kantele nemcsak a férfiak, a nők hangszere is. Az 1800-as évek elején született **Kreeta Haapassalo** (1813-1893) egyike a legismertebb női kantelemuzikusoknak. A Kaustinen-ben élő kislány 6 éves korában a szomszéd bácsitól tanulta meg, hogy hogyan kell játszani ezen a hangszeren. Kreeta 11 gyermek édesanyja volt, nagy családja fenntartásához szükséges pénzt részben a szomszédos járásokba tett útjain kereste meg, házaknál zenélt a családok örömeire.

Ezeken az utakon nem egyszer a férje és a gyerekek közül is néhányan elkísérték. Helsinkiben 1853-ban járt, akkor Zachris Topelius írt róla a svédül megjelenő Helsingfors Tidningar nevű újságban. A cikk ismertté tette Kreetát a tehetősebb polgári körökben. Kreeta Haapasalo külföldre is eljutott, Szt. Péterváron és Stockholmban is játszott. Az életéről Lilli Lilius írt könyvet 1887-ben. Kreeta Haapasalo 1800-ban komponálta az egyik legszebb szerzeményét: Mun kanteleeni kauniimmin taivaassa kerran soi (Kantelem a legszebben egyszer a mennyben szól)

itt hallható Helli Syrjäniemi előadásában:

<https://www.youtube.com/watch?v=hqHxZDBrrsA>

Sokan ismerik a nemzetközi sikereket is elért Värttinä nevű együttes alapítóját **Sari Kaasinen**-t, aki már a modern kor zenésze. A Sibelius Akadémián végzett népzene szakon 1994-ben és ugyanott doktorált 2009-ben .

Vilma Timonen a Sibelius Akadémián tanít népzene, de az 1977-ben született művésznő együttese: Vilma Timonen Quartett már a régit az újjal is egyesíti, a régi kantele-zenét és a modern jazz-t. Őket itt lehet hallani:

<https://www.youtube.com/watch?v=bfuMHH-fNNA&list=PLvT-zxOv1WI6UzSdOpkD2hAQzLKMnXii&index=1>

A fiatalabb generáció kantele-művészei közé tartoznak a Sibelius Akadémia népzene szakán végezettek közül Maija Kauhanen, Emmi Kujanpää és Senni Eskelinen, aki a Strinpurée Band együttes tagjaként sikeresen egyesíti a népzene, a rockzenét és a jazzt. Ők itt hallhatók:<https://www.youtube.com/watch?v=ExXI-BiVezM>

A Sibelius Akadémián 1987 óta lehet főtárgyként kantelel foglalkozni és ezt a szakot az első 25 évben 25 hallgató végezte el sikeresen.

Kantele a finn óvodákban

Az első zenóvoda alapítása – 1958-ben Helsinkiben – Sirkka Valkola-Laine nevéhez fűződik. A zeneiskolákban az 1960-as évek óta oktatják ennek a hangszernek a tudományát. A kantele az első hangszer, melynek segítségével a finn gyerekeket bevezetik a zene világába. A mellékelt kép Rovaniemiben készült.

A kantele-zene hagyományát Finnországban aktívan őrzik és ápolják. Ehhez hozzájárul a **Kanteleliitto/Kanteleszövetség** és a Jyväskylä városában működő Suomen Kantelemuseo/ Finn Kantele-múzeum. Negyven évvel ezelőtt a kantele, mint szinte elfelejtett hangszer eltűnőfélben volt. Az öthúros kantele hagyománya és ezzel a kanteleoktatás felélesztése több zenész nevéhez fűződik, ezek között elsősorban Erkki Ala-Könni, Martti Pokela és Ismo Sopenan – a Tamperei Zeneiskola tanára – említendők. Az utóbbi kezdeményezésére alakult 1977 január 15-én Tampereben egy egyesület, Suomen Kanteleensoittajat ry. néven, mai nevén Kanteleliitto. Az alapító 15 tag között volt **Szilvay Géza** magyar, Finnországban élő, nemzetközi hírnévnek örvendő hegedűtanár is. Ismo Sopenan volt az 1979 óta megjelenő **Kantele-lehti/Kantele újság** nevű kiadványnak első és sokévi főszerkesztője. A Kanteleliitto 1987 óta osztja ki a Vuoden kantele/Az év kantele-je és a Kultakantele/Aranykantele nevű díjakat. A Vuoden Kanteleyhtye/Az év kantele-együttese nevű díjjal 2004 óta tüntetik ki az arra érdemes együttest.

Kantelezene Finnország határain túl

Idővel a kantele a világ több országában is hódított. Ezek közé elsősorban Japán tartozik. Vajon ki hinné, hogy Finnország után **Japánban** van a legtöbb kantelezenész. Japán kantele-szövetségének Nihon Kantele Tomonokai-nak 200 tagja van, 2008 óta működik. Hogy ez hogyan történt az összefügg egy kantele-művésszel, a neve **Eva Alkula**. Mint Sibelius Akadémiai diák egy évet töltött Japánban 1999-2000-ben, hogy a kantelével rokon, japán hangszerrel a koto-val ismerkedjen így:

Akkoriban Japánban voltak már kantelevel foglalkozók és a Hokkaido-Suomi társaságnak kantele-csoportja is volt. Velük ismerkedett meg Eva és kapcsolata Japán zenészeivel azóta is tart. Finnországban tanulnak japán diákok, akik a kantele hazájában ismerkednek ezzel a hangszerrel.

A kantele terjedését elősegítik a Finnországban, nyaranta több helyen rendezett kantele-táborok, ezek közül Pohjois-Karjala-ban, Ilomantsiban 2015 júniusában már 43. alkalommal volt ilyen egyhetes zenei rendezvény nemzetközi résztvevőkkel.

Soraimat egy zenés kantele-bélyeggel zárom. Hogy ez mi ? A bélyeg ilyen:

S

Sanna Mander grafikus tervezte ezt a modern bélyeget 2014.-ben. A bélyegen elrejtett kód nyitja meg

azt a zenevideót, melyet okostelefonon lehet követni. A zeneszám egy legendás finn kantele-művész **Konsta Jylhä** kompozíciója, előadja a Sibelius Akadémia 30 tagú Folk Big Band nevű társulata. Itt láthatók és hallhatók:

<https://www.youtube.com/watch?v=mdybfVGo4g&feature=youtu.be>

A bélyeg az európai nemzeti hangszerek bélyegsorozatában jelent meg, sajnos nekem nincs ilyen bélyegem. Ez a zene remekül illusztrálja a régi és új kapcsolatát. A fenti linken több szám is van, közelebről is látni lehet, hogy játszanak a fiatalok a nagy kanteleken és azt, hogy mennyire élvezik a zenét.

Jó szórakozást kívánva:

Dr. Judit Mäkinen
Espoo/Finnország

Források:

- <http://www.wakkakilta.net/uusisampoblogi/2015/06/18/kuka-on-vainamoinen/>
- <http://www.viulunrakentaja.fi/tietoa-soittimista/tietoa-kanteleista/>
- http://hangszer.network.hu/kepek/pengetos_hangszerek/citera_2
- <http://www.kantele.net/vainamoisen-kantele/1181>
- <http://www.kansallismuseo.fi/fi/kansallismuseo/kokoelmat/kuukauden-esine-2003/kantele>
- <http://www.kantele.net/kantele-1626-nurmeksen-museo/2595>
- http://yle.fi/uutiset/ihminen_ei_voi_syntyperalleen_mitaan/5603806
- <http://www.suistamo.net/Runonlaulajia.htm>
- https://fi.wikipedia.org/wiki/Martti_Pokela
- <http://www.kotinet.com/jane.ilmola/netti/martti%20pokela.htm>
- <https://fi.wikipedia.org/wiki/Haapavesi>
- <http://www.kantele.net/rantosen-kantele/990>
- https://fi.wikipedia.org/wiki/Erkki_Ala-K%C3%B6nni
- https://fi.wikipedia.org/wiki/Pasi_J%C3%A4%C3%A4skel%C3%A4inen
- https://fi.wikipedia.org/wiki/Kreetta_Haapasalo
- https://fi.wikipedia.org/wiki/Sari_Kaasinen
- https://fi.wikipedia.org/wiki/Vilma_Timonen
- https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/9887/URN_NBN_fi_jyu-2006619.pdf?sequence=1
- https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/9887/URN_NBN_fi_jyu-2006619.pdf?sequence=1
- <http://www.viulunrakentaja.fi/tietoa-soittimista/tietoa-kanteleista/>
- <http://www.vesiensuojelu.fi/pohjanmaa/perhonjokirahasto/>
- <http://www.kantele.net/jalo-saarinen-yli-tuhannen-kanteleen-rakentaja/2499>
- <http://www.tornionlaakso.net/fi/uutiset/pekka-lovikka-on-rakentanut-kanteleita-jo-30-vuotta>
- <https://www.rovaniemi.fi/fi/Palvelut/Koulutus-ja-opiskelu/Lapin-musiikkiopisto/Soittimet/Viisikielinen-kantele>
- https://www.posti.fi/tiedotteet/2014/20140512_aanesta_euroopan_kaunein_postimerkki.htm
- <http://www.koistinenkantele.com/fi/media/kantele+in+japan>
- <http://www.kantele.net/eva-alkula-ja-kotoisat-soinnit/61>
- <http://www.kantele.net/kanteleliiton-historiikki-kanteleliitto-30-vuotta/747>
- <http://www.kantele.net/ismo-sopanen-kantele-on-yksi-kivijalka-elamassa/477>
- <http://www.kantele.net/salmisen-kanteleet-vuosina-1925-1949/4289>
- <http://www.kantele.net/paul-salminen/2205>
- <http://www.kardemimmit.fi/kantele.html>

A szerzőről

Dr. Molnár Judit (Budapest, 1940. június 5.), **1965- től dr. Judit Mäkinen**

Iskolai végzettség:

1964 Budapesti Orvostudományi Egyetem általános orvosi karán summa cum laude eredménnyel általános orvosi diploma

1966 Helsinki Egyetem orvosi karán ált. orvosi diploma

1970 Az orvosi és sebészi tudományok doktora (PhD) : Helsinki Egyetem

1971 Pathologus szakvizsga: Helsinki Egyetem

1978 –től Klinikai pathologia docense: Helsinki Egyetem, Orvosi kar

1980: Esküdt nyelvfordítói végzettség: finn-magyar vonalon

1980: Idegvezetői vizsga a következő nyelveken: magyar, finn, német, angol

Munkahelyek:

1964-1965 Győr, Megyei Kórház. Gyermekgyógyászati osztályon segédorvos

1966-1986 Helsinki Egyetem II. Kórbonctani intézetében tanársegédi és a szakvizsga után konzultáns szakorvos, docens

1987-1993 Lohja (Finnország) városi kórház: pathologus főorvos

1993-2005 Vantaa városában (Finnország), mely a Helsinki Egyetemi kórház része: pathologus főorvos